

פתיחה

בפרשת השבוע מספרת התורה, על הלויים שהחליפו את הבכורים בעבודת המשכן. יש היגיון רב שהבכורים יעבדו במקדש כך שבכל משפחה יהיה אדם שמקדיש את כולו לעבודת ה', דבר שיחזק את כל המשפחה. בטעם הדבר שבכל זאת החליטו לסלקם כותב המדרש (אגדה ג, יב) בעקבות התרגום, שהם חטאו בעבודת העגל בעוד שהלויים לא חטאו. ובלשון המדרש:

למרות שהלויים זכו בעבודת המקדש, בכל זאת המשיכו לפדות דווקא את הבכורים. בטעם הדבר שמעשה זה לא עבר מהם ב'א'ר הכלי יקר' (ג, יג ד"ה כ'), שחובת הפדיון נובעת מכך שהקב"ה הציל אותם ממכת בכורות, שם הבכורים המצרים מתו והיהודים נשארו בחיים, ואין קשר בין הפדיון לעבודת המקדש¹. ובלשונו:

"ויש כאן מקום ללון אל הבכור ולומר, וכי בשביל שאין כאן במקומי לוי אצטרך ליתן חמשה שקלים, וכי לא די בזו שקנס אותי לפסלני מן העבודה. על זה אמר כי לי כל בכור ביום הכותי וגו', על כן דין יש לי עליהם מאז וגם עתה להטיל עליהם פי שניים מן הקנסות. אחד בעבור חוב ישן שיש לי עליהם שהצלתים מן המוות, ואחד בעבור שחטאו בעגל".

בעקבות כך שמצוות הפדיון נשארה שייכת לבכורות ולא עברה ללויים, נעסוק השבוע בהלכות פדיון הבן. נראה את מחלוקת הפוסקים כיצד יש לחשב את שלושים הימים אחריהם יש לפדות את הבכור, ונראה מה יש לעשות במקרה בו הפדיון נופל בשבת, האם עדיף לערוך את הפדיון כבר במוצאי שבת, למרות ההמלצה שלא לקיים את הפדיון בלילה, או שעדיף לדחותו ליום ראשון.

טעם הפדיון

לפני שנגיע להלכות פדיון הבן שחל בשבת, יש לשאול שאלה שראינו בעבר (תולדות שנה א'), מדוע יש צורך בכל ה'טקס' בו שואל הכהן את אבי הילד האם הוא מעוניין לפדות את בנו, אם למעשה כפי שפסק **תרומת הדשן** (ס' רלה) אין לאב אפשרות לסרב לפדות ולבחור להשאיר את הילד אצל כהן? כפי שהזכרנו, נאמרו בפוסקים שתי אפשרויות:

א. **הפתחי תשובה** (יו"ד שה, טו) כתב בשם **חוט השני**, שבשביל לעורר חשק לאב לפדות את בנו, שואלים אותו אם הוא רוצה לפדותו. הסיבה שדווקא במצווה זו יש עניין לעורר חשק ורצון מיוחד, שאם האב פודה את בנו רק מפני שהתורה כפתה עליו, יש חשש שהבן לא נחשב פדוי, שכן פדיון באונס לא נחשב פדיון. ובלשונו:

"עיין בתשובת חוט השני סימן צ"ב שכתב דאין הפירוש שנותן לו הברירה, שהרי אם רצה האב להניח הבן לכהן אינו יוצא בזה כמו שכתב הרמ"א בסמוך, אלא כדי לחבב הפדיון על אביו אומר כן לעשות לו חשק לפדותו, דאולי לבו מהסס לפדותו בממון כולי האי כאילו נאנס לכך על פי הדבור, ואז אין בנו פדוי".

ב. **הגרש"ז אויערבך** (מנחת שלמה א, סב) העלה אפשרות נוספת, שמתנסחים כך והיא בגלל פשוטי העם. כלומר, יש חשש שפשוטי העם (וכן האב עצמו) יחשבו שמדובר בסתם נתינת כסף לכהן בתור מתנה וכדומה, ובאופן זה הפדיון לא יחול כי הכסף לא ניתן לשם פדיון. כדי להדגיש שמדובר בפדיון ממש, מתנסחים בלשון הזו.

מתנה על מנת להחזיר

למרות שהאב חייב לפדות את בנו ולשלם לכהן את כספי הפדיון, בכל זאת יש עצה בה יוכל לקבל את כספי הפדיון חזרה. הגמרא במסכת קידושין (ו ע"ב) כותבת, שניתן לתת מתנה על מנת להחזיר. לדוגמא, מותר לתת לאדם אתרוג ביום טוב ראשון במתנה גמורה (כיוון שהוא חייב להיות שלו מדין 'לכם'), ושהמתנה תחול, בתנאי שלאחר השימוש המקבל חייב להחזיר את 'המתנה'. מה הדין בפדיון הבן? לכאורה, מתנה על מנת להחזיר לא תועיל. שהרי אבי הבן חייב כסף לכהן, ואי אפשר לפרוע חוב במתנה על מנת להחזיר, כיוון שכפי שכתב **הריב"ש** אם גם בחובות היה אפשר לתת מתנה על מנת להחזיר, אף אדם לא היה רוצה להלוות כיוון שלא יקבל את כספו חזרה. אלא וודאי שכאשר מלווים, מוציאים מהאפשרות של מתנה על מנת להחזיר.

למרות זאת כותבת הגמרא, שבפדיון הבן מועילה מתנה על מנת להחזיר. **בשיעורי רבי דוד** (שכה) כתב, שבאמת כאשר הגמרא כותבת שתנאי זה מועיל, כוונתה רק למקרה בו הכהן אומר בפירוש שמסכים לכך. אמנם, בדברי הגמרא לא כתוב שצריך לעשות תנאי מפורש, והסיבה שכל הנראה מועיל התנאי גם אם הכהן לא מסכים, שלא מדובר במעשה קניין וחוב ממש, אלא פדיון.

מהו חודש

לאחר ביאור טעם הפדיון, נראה את זמנו. כפי שכותבת התורה בפרשת קרח (יח, טז), את פדיון הבן יש לבצע לאחר שלושים יום מלידת התינוק (דהיינו ביום השלושים ואחד). כיוון שכך, זמן פדיון הבן עלול לצאת גם בשבת, דבר שגורם לבעיה הלכתית כפי שנראה בהמשך. נחלקו הפוסקים כיצד לחשב את השלושים יום, ונאמרו בכך שתי גישות:

א. **הש"ך** (יו"ד שה, יב) סבר, שכאשר התורה כותבת 'חודש' כוונתה לחודש אסטרונומי, כלומר הזמן בו הלבנה מתחדשת, תקופה של עשרים ותשעה יום, שתיים עשרה שעות ושבעה מאות תשעים ושלושה חלקים. בטעם שיטה זו כתב **היראים** (ס' שנג), שסתם חודש הכתוב בתורה הכוונה לחודש ירח, כפי שכותבת הגמרא במסכת נידה בהלכות ערכין - והוא הדין לפדיון הבן. ובלשונו:

"כתיב מבן חודש תפדה והיינו שלשים יום, דכל חודש דקרא בחודש לבנה קמיירי, דחודש משמע דבר המתחדש והיינו חידוש לבנה וכתב החדש הזה לכם. וזה חידוש פעמים נראה ופעמים אינו נראה הרי זו לבנה, וכל חדש הסתום ילמוד מחדש המפורש. וכל חדש לבנה קבלה היא בידינו מרבן גמליאל מכ"ט ימים ומחצה וב' ידות שעה וע"ג חלקים".

¹ אמנם ייתכן שבכל זאת כן נשארה קדושה בבכור, שאינה נעלמת גם לאחר הפדיון הניתן לכהן. **המגן אברהם** (שם, ר) פסק בעקבות **המהר"י מולין**, שבמקרה בו אין לוי שיטול את ידי הכהנים, יכול הבכור ליטול. אמנם כפי שכתב **כף החיים** (שם, מ) הוא לא ראה שנוהגים כן, כנראה בגלל הזוהר שחייב דווקא את הלוי ליטול, אך הלכה זו בכל זאת הוזכרה באחרונים כמו **הגרש"ז אויערבך** (הליכות שלמה י, ט).

ב. **המגן אברהם** (שלט, ח), חלק וכתב, שכאשר התורה כותבת שלוש יום, כוונתה ליום המתחיל בזריחה ומסתיים בשקיעה (לדעת הגר"א על כל פנים), וכפי שמחשבים שמונה ימי מילה. כך נקטו להלכה רוב הפוסקים וביניהם **הכסף משנה** (ערכין א, ג) **ערוך השולחן** (שם, מב), ומשום כך לשיטתם, גם אם התינוק נולד רגע לפני השקיעה, כאשר מגיעה השקיעה - עבר יום אחד ללידתו.

למעשה

למעשה בעניין זה נחלקו המנהגים:

א. רוב קהילות האשכנזים בעקבות **הפרי מגדים** (פתחי תשובה שה, יז) ו**הנודע ביהודה** (תניא קפז), חוששים לשתי הדעות, ורק כאשר עובר הזמן גם לדעת הש"ך וגם לדעת המגן אברהם פוידים את הבכור. לכן, במקרה בו נולד הבכור לפני השקיעה, על אף שלדעת המגן אברהם כבר בזריחת יום השלושים ואחת ניתן לפדות, מחכים שיעברו עוד מספר שעות לצאת ידי דעת הש"ך. וכן להפך, אם נולד תינוק בצאת הכוכבים, מחכים לזריחה כדי לצאת ידי חובת המגן אברהם.

ב. רוב קהילות הספרדים לעומת זאת נוהגות רק כדעת המגן אברהם, כיוון שכך נוקטים רוב הפוסקים והשולחן ערוך, וכפי שביאר בהרחבה **הרב עובדיה** (יביע אומר י"ד ה, כה). אמנם אפשר להחמיר ולחכות לצאת ידי חובת שתי הדעות, אך אין בכך צורך. משום כך, במקרה בו נולד הבכור לפני שקיעה, אפשר לפדותו מיד לאחר שקיעת היום השלושים, ואין צורך לחכות.

פדיון בשבת

כאשר נולד הבן הבכור ביום חמישי, הזמן בו אמור להתבצע הפדיון הוא שבת. למעשה בשבת לא פוידים, כיוון **שהשולחן ערוך** (שלט, ד) נקט בעקבות הגמרא בביצה, שמעשה זה דומה למקח וממכר האסור. **תרומת הדשן** (ס' רסט) הוסיף, שאי אפשר לבצע את הפדיון ביום שישי על תנאי שיחול בשבת, כיוון שאז לא יהיה ניכר שמטרת הסעודה היא שמחת פדיון הבן.

א. לכאורה טעמו של תרומת הדשן תמוה, וכי בשביל סעודת מצווה דוחים את זמן המצווה?! **הרב אשר וייס** תירץ, שלראשונים רבים וביניהם תרומת הדשן, אין חובה לפדות מיד ביום השלושים ואחת, אלא שמיום השלושים אפשר לפדות (וכפי שמשמע מלשון הפסוק 'מבן חודש'). משום כך, למרות שמצווה להזדרז במצוות, כאשר יש סיבה מועטת לדחות דוחים. ובלשונו:

"דהנה לכאורה תמוה לבטל מצווה משום סעודתה, וכי סעודת מצווה מעכבת במצווה?! אלא שבאמת אין כאן ביטול מצווה כלל, דלא מצוות פדיון הבן כמצוות מילה, במצות מילה חיוב גמור למול ביום השמיני, ואב שלא מל את בנו ביום השמיני ביטל מצות עשה. לא כן בפדיון הבן, דבפדיון הבן אין חיוב לפדות דווקא ביום ל"א, דאין יום זה אלא תחילת זמן חיובו."

ב. **רבינו יחיאל** אחיו של הטור, בספרו תניא רבתי (ס' צח) חלק על תרומת הדשן, וסבר שכשם שבמילה המתעכב מלמול עובר על איסור כך בפדיון הבן. ראייה לדבריו הביא בשו"ת **יהודה יעלה** (י"ד רסב) מדברי הגמרא בבכורות, המשווה בין פדיון הבן לערכין - ובערכין יש איסור בל תאחר.

פדיון בלילה

למרות שחלק מהראשונים חולקים על תרומת הדשן, וסוברים שחובה לפדות מיד ביום השלושים ואחת, למעשה נהוג כמותו ובעוד שבשבת ראינו שאין לפדות, בפשטות בלילה אין מניעה, ובניגוד למצוות המילה בה כתוב בפירוש שיש למול ביום. אף על פי כן כפי שכתב **הש"ך** (שם), למעשה נהגו בכל זאת לא לפדות בלילה, ונאמרו בפוסקים מספר אפשרויות בטעם המנהג:

א. **הנודע ביהודה** (דגול מרבבה תקסח, י), שכאמור לעיל, נקט שיש לחשוש גם לשלושים יום של המגן אברהם וגם של הש"ך כתב, שזו הסיבה שנמנעים מלפדות בלילה, שכן בלילה פעמים רבות עובר הזמן רק לאחת מהשיטות. ב. **השערי תשובה** (שם, ח), בתירוץ שמתיישב גם לספרדים הסוברים שאין לחשוש לשתי השיטות ביאר, שביום יש יותר אנשים והמצווה מתפרסמת יותר.

ג. גישה שלישית המציעה הסבר עקרוני יותר מדוע לא פוידים בלילה, מופיעה בספר **פדיון הבן לאחד מחכמי אשכנז** (קובץ מוריה יא'). הוא הסביר שעל פי הסוד, עד שהבכור לא נפדה - מעמדו של הבכור זהה לקודשי שמים. משום כך כשם שלא פוידים קדשי שמים בלילה (וכפי שכותבת הגמרא במסכת בכורות), כך אין לפדות בכור בלילה, ובלשונו:

"פסק המיימון (= הרמב"ם), מת הבן ביום ל"א אין צריך לפדותו, מעתה אם נולד ביום ל"א בין השמשות צריך לפדותו עד יום ל"א, אך וודאי דאין פוידין את הבן בלילה, דאין פוידים קדשים בלילה ובכור איתקש (= הוקש בדיון) לקדשים, ועוד שהלילה הולך אחר יום שלפניו בקדשים (ועיין הערה²)."

ההסברים השונים גם יוצרים השלכה הלכתית: הנודע ביהודה פסק, שבמקרה בו וודאי שעברו שני התאריכים, למשל שזמן הפדיון המקורי חל בשבת ונדחה כיוון שאין פוידים בשבת - מותר לפדות במוצאי שבת (ואף יש עניין משום 'זריזין') ואין לחשוש שהפדיון מתבצע בלילה. לעומת זאת לפי ספר פדיון הבן שקיימת בעיה עקרונית לפדות בלילה, יש לדחות את הפדיון ליום ראשון.

למעשה נהוג כנודע ביהודה, שבמקום הצורך אפשר לקיים את מצוות פדיון הבן בלילה. אמנם כתבו הפוסקים, שאם במקרה בו ידחו את הפדיון יוכלו להגיע יותר אנשים - אפשר לדחות את המצווה, ולקיימה בראשון בצהריים. הסיבה לכך היא כפי שראינו לעיל, בניגוד למצוות המילה, אין חובה גמורה לפדות את הבן מיד במקום האפשר, ולכן 'ברוב העם' גובר על זריזים מקדימים.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו³...

² על פי עקרון זה שהבכור כקדשי שמים, הוא מסביר עוד מספר מנהגים בפדיון. למשל לשיטתו, הסיבה שלא פוידים בכור בשבת היא לא בגלל מקח וממכר כפי שראינו בשולחן ערוך, אלא שלא פוידים קדשים ביום טוב. כמו כן, על פי סיבה זו מבאר מדוע נוהגים הכהנים לשאת את כפיהם לאחר הפדיון, שכן נאמר בתורה שלאחר שאהרן הקריב את הקרבן, ירד וברך את העם, ודורשת הגמרא שמדובר בברכת כהנים.

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com